

UDK/UDC: 391:63(497.5 Vinodol)

Katica Barbarić

NARODNA NOŠNJA GRIŽANSKO – BELGRADSKOG KRAJA

Čovik je od vavik na svoje telo stavljaj ono ča mu je priroda dala, ko i ono vač je veroval da će se tako zaštitit od zlih uticaji. Pokrivani tela i način kako se to delalo, kroz si pasani viki ovisilo je o sen ča je život urdinal ko i o semu va čen se čovik našal.

Život i priroda tirali su ga da se tako zaštitit od nevrimenta, hladnoće i sega drugoga prema vrimenu va kon je živel. Priroda nan je sega dala, ali ljudi su ti ki to oplemene, s puno ljubavi stvaraju bolji žitak i na svitlo dana prnesu su lipotu ča priroda načini. Va ton stalnon kretanju i razvoju rodila se i naša primorska, vinodolska pa i griška nošnja. Od sakud su se ljudi doselili va ovaj naš kraj. Va 15. i 16. viku prišloj do velikog preselenja Uskoki z Dalmacije i dinarskih kraji bižeć pred Turci, ki su bome prišli se ovdi do nas. Na promine

Griškinje, 1939., Pod Badanj, Dan Hrvatske seljačke kulture

va oblačenu uticala je i pojava Renesanse va Taliji. Tu se javlja i puno detalji va izradi robi, ukrašava se najbolje ča se more i zna, a se se delalo ženskun rukun.

Kad pogledamo kako se razvijalo oblačeni vidimo, da se od početka stvaranja oblačila i druge robi javlja žena zač je upravo ona va se to uključena od samoga početka razvoja ručnog rada. Primorsku robu je činela suknena roba zvana modrina. To je naziv za suknenu robu, a govorilo se i sukneno ruho. Najviše se nosila črnina i sura roba va prirodnoj boji od vune črne ovce. Kako je najviše prevladavala bela ovca, tako je bilo više belog runa vuni, najviše je bilo bele preje. Zato se sukno njadilo va razne boje ko naprimjer ljubičastu, modru, svitlije plavu, kafenu, rozu i druge. Vuna je bila jedno od glavnih vlakana za tkat robu, a puno toga od vuni koristilo se i za razne druge potribe. Ovca je bila izvor žitka. Oblačeni nas prati od rojenja se do smrti, ono je del našega žitka i puno je vrimenta potrošeno baveć se oblačenin, radi toga je i potribno da se ča o ton i napiše.

Vinodolka

Va celon Vinodolu roba je bila gotovo istog kroja i kvaliteti. Razlike su bile jako male i to va obliku izreza na kasu od sarzi ili frisa, kako i va načinu ukrašavanja kako suknene tako i bele robi, ali i va načinu nošena pokrivala za glavu. Triba istać da narodne nošnje nisu uniforme i da je njihova sa lipota upravo va različitosti, načinu i urednosti izrade, a posebno va lipoti predena i tkana.

Va nigdanje vrime, bez obzira bila familija bogata ili siromašnija, se ča je bilo vridno čuvalo se va škrinji od ke je ključ čuvala gospodarica kuće. Tu je bila spravna sa lipota vridnih ruk žen ke su to delale.

Nažalost puno toga nigdanjega je nestalo, osin onoga ča nan je ostalo va tih starih škrinjah ili va boru. To ča smo našli rabi nan danas da vidimo kako se nigda oblačilo, ča se se delalo i kako se živelo. Delalo se bez prestanka da familiji nebi niš falelo. Ženi je zavavik ručno delo bilo v rukah, osin kad je delala na gruntu. Preslice i pletivo obilježile su našu primorsku ženu, pa od velog truda i skrbi nič nan je moralo ostat i do danas. Kuliko smo toga još mogli imit i danas da smo znali bolje poštivat ono ča su nan stariji ostavili za dotu. Se ča se još more pronać od nigda pokazuje nan tradiciju življenja va prošlosti i način kako bi to trebalo obnovit i sačuvat za sih ki će prit za nami. Ča dalje vrime gre se nan je milije ono ča su delale naše stare matere i prababi. Ta ljubav za nigdanje i va meni je pobudila interes

da se provan vratit va to vrime i otkrijen su muku i trud tadašnjeg žitka i va sen ton pronać način kako sačuvat ono malo ča još imamo od nigda. Ovo štivo želin posvetit sin onin ki su zavavik pasali, a nan ostavili ono ča su stvorili, da naučimo kako se nigda oblačilo i na ki se to način se delalo.

TKANI ROBI

Nigda se roba tkala na primitivan način ki je ipak zadovoljil tadašnje potrebi. Prve tkanice tkale su se na tkalačkoj dašćici. Takovo tkani bilo je ograničeno va širini i duljini. Tkanica je bila jako uska, a duljina je bila tulika kuliko je bila dugačka osnova niti. Na ta način tkale su se uske traki, najviše široke do 12 centimetri. Takove uske traki vješto su se spajale da bi se dobila potribna širina. Na ta način tkali su se i debeli pokrivači, zvani gunji.

Prema starom primjerku takovog gunja ustanovila san da va jednon takovon pokrivaču ima 14 do 15 uskih deli, a širina mu je oko 160 cm.

Na krosnah (tkalačkon stanu) tkale su se tkanice za sarzu, fris, ponjavi, biljci, više vrsti sukna za mušku robu, laneno platno, sukno zvano raša, a delalo se i stupano - valjano sukno. Širina tkana je 50 do 60 cm. Tkalو se na više feli. Za fris često se tkalo tkani na riblju kost, za ruho tkalo se tanko, a za biljci, mušku robu i muške gaće deblje. Ponjavi za postilju ko i muška deblja roba delala se stupano - valjanin načinon izrade. Jedna od važnih potrib bila je tkani oprt.

Tkana roba

OPRTICE

Tkale su se male i vele oprti, od debele preje zasukane po dvi niti. Vela oprta za nosit brimena, vodu i drugo duga je i do 7,5 metri, široka 6 centimetri, a debljine tkana 0,8 milimetri. Mala oprtica služila je za lakše nošeni: poč va malenicu z vrićun na pleći, odnest koš smokav ili črišanjan na placu, parilnjak robi na perilo i slične potrebi. Dugačka je do 5,5 metri, široka 4 centimetra, debljine tkana 0,5 milimetri. O razvoju tkana va griško - belgradskom kraju malo nan je poznato, ali ćemo ipak zabilježiti ono ča pametimo za našega vrimena. Va Grižah su bile poznate tkalice: Agna Mavrić iz Saftić, Jela Maršilijeva z Marušić, Ana Barac Speskova i Cila Barac z Barac. One su najviše tkale oprti, ali i drugo kad je tribalo.

Oprtice

ogovaralo. Sakidanja roba nosila se dok se nebi do kraja zderala, a krpala se krpa na krpu dokligod je trajala. To je bil znak dobre gospodarice, ali je bilo glavno da je roba bila uvijek čista. Postojala je uzrečica: „Krpac gradi (gradove) gradi, a nekrpac ni selo”, s tim je se rečeno - sa skrb, potriba i brižnost. Nošnja je od više deli oblačila. Na golo telo oblačila se stomanja (košulja) od beloga lanenog platna, a kasnije i od pamučnog. Bile su dve vrsti stomanj: stomanja na oplećak i stomanja bez oplećka.

STOMANJA NA OPLEĆAK

Stomanja na oplećak šivena je od tri širine platna, široka, bogato nabrana i duga do srid listi. Da bi bila ča bogatija ima laticu ušivenu spod pazuha. Stomanja je oko vrata umično nabrana, ukrašena žabicami, zubići ili posebnin ukrasnin naboron i obametom. Naprvo se zakučuje do pasa, a ukrašena je štikatin vazon, sitnimi sajmericami (male uske faldice) ili ušivenin mrižicami, doma haklanin. Spod zakučevana oko pasa prišivena je uska traka s pod ke je falda u celoj dužini. Nabrani rukavi su ukras cele stomanje. Nabrana roba ka gre od vrata do spod ramena je spod rame-na štikana belin vazon, bušenimi školjicama, kosicun i po kraju zubići s obametom. Izvlačil se je i uski ažur na kog su našiveni uredno nabrani rukavi sa sitnimi ujednačenimi nabori.

Stomanja na oplećak

Stomanja se zakučuje oko rukava uskin vazon na fijočić. Na stomanju oko vrata prišivale su se mrižice, doma haklane, va širen ili užen obliku prema želji i ukusu one osobe za ku je stomanja šivena. Tako lipo zašivene stomanje no-

sile su se spod sarzi ko del naše domaće nošnje. Morala je bit poštirkana i lipo popeglana. Naprvo s zakučevala s belimi perlicama (pučići). Vavik je morala bit s istaknutimi mirliči na kraju rukava.

STOMANJA BEZ OPLEĆKA

Stomanja bez oplečka šivena je od dvi širine platna. Platno je bilo laneno ili pamučno, a kasnije su se takove stomanje šile za starije ženi i od fanelica. Da bi stomanja pri dnu bila ča šira na šavu na boku se kunjala istin materijalon, obično onin ča je ostal od krojenja, od gornje širini. Oko vrata ušivale su se mrižice, doma haklane. Naprvo se zakučuje i ta del stomanje na prsih se prema ukusu ukrašuje mrižicama, štikarijun belin koncen, ušivenimi uskimi faldicama (sajmerice), pa i ažuron. Rukavi stomanje šiju se oko ramena ravni bez nabori, a pod rukun ušivenun laticun. Rukav se šil dugi ili do sridine podlaktice. Na kraju je obavezno ukrašen faldicama, mrižicama ili štikanimi zubiči. Zakučevala se belimi perlicami. Prema stomanjah ke su se od nigda očuvale na sakon njihovon detalju vidi se ženska rukatnost, izražen osjećaj za lipotu. Izrada ručnog rada, vakon je izražen osjećaj za lipotu i raskoš, bila je velika dika kako za ženu tako i za celu familiju.

Stomanja bez oplečka

FRIS

Na stomanju se nosil fris ki se tkal od tanko predene domaće vuni. Ta fina tanka vunena nit često se njadila va svitlije boje nego ča je bila gornja roba. Rabile su se obično ove boje: modra, ljubičasta, žuta, plava, zelena, roza i kafena. Okrajak (obrub) frisa porubljival se platnon va drugoj boji. Doljnji rub bil je širok 10 do 15 centimetri, a iznad njega su se našivali po dva pasića (trake) od istog materijala i porub kraja. Porub je bil i ukras frisa, pa je moral bit ča lipči va boji ka odgovara boji frisa, da se ističe. Često se obrubljivalo va crvenoj, belojoj, rozjoj, žutojoj, ali i va drugih bojah pa i sa šarun robun i svilun. Fris je zajedno s doljnjin delom imel prišiven i kas ki je bil obrubljen istun robun ko i okrajak frisa.

Fris

Kas je moral bit šiven strogo usko uz telo, moral je stezat ženu va životu (struku). Naprvo se zakučeval s kučki ili pučići. Fris i stomanju bez oplečka (s ravnimi rukavi) ženi su nosile po letu ko oblačilo. Lipota frisa bila je znak štimanosti i imučnosti familije. Dosta se dugo fris nosil, šil se od finog materijala, a porubljival se finun robun i svilnimi kurdelami. Stomanje štikane, s lipimi mrižicama porubljene nosile su se spod frisa, krila i surki.

Dok su se nosili frisi od ručno tkane robi kraji su se obrubljivali jednobojnim trakami i kurdelami. Kas na frisu bil je više zatvoren oko ruki i okolo vrata, tako da ni imel naglašene poranki (teraki) ko kas na sarzi. Fris se šil i od kunjane robi, tako da je va pasu bil uži a na dnu širi. Poznato je da se ovdi poli nas dosta rano javlja i roba šivena na kunji (deli). Još i va prošlon viku starije su ženi nosile fris šiven od fanelice ko

podoblačilo spod krila i surki. Ta način oblačena ostal je se dok su bile žive naše stare matere.

SARZA

Šivena je od domaćeg sukna, od čiste domaće vuni, tanko predene i tkane na tkalačkon stanu. Prela se samo jedna tanka fina nit. Tkani je jednostavno, gre naizmjenično osnova i potka, a širina tkana je 50 do 60 centimetri. Za doljni del sarzi uzimalo se 5 do 6 takovih širin, tako da je širina sarzi pri dnu bila od 2,5 do 3 metra. Šila se je ručno. Nabori oko pasa bili su u tri reda pravilno istaknuti ko sitne faldice. Jedan nabor ušival se va pasu sarzi, a dva su bila istaknut oko struka. Okrajak sarzi zarubljen je kurdelun va crvenoj, črnoj ili va nikoj drugoj boji, ali uvijek istoj ko i kas na sarzi.

Gornji del sarzi – kas pažljivo se krojil i šil. Ča se kroja tiče bilo je razliki samo va izrezu naprvo i odzada. Prema starih slikah vidi se da je bilo kasi ki su naprvo i odzada krojeni va špic, ali i krojenih i šivenih na oblo, dosta otvoreno, pa i malo na kvadrato. Najvažnije je bilo uredno sašit i kurdelami obrubit va istoj boji kas i okrajak sarzi.

Sarza

Kas se šil naprvo va dva dela, često i četiri, a odzada va tri, fudran čvrstin lanenin platnon da ženu stegne va životu (pasu). Bilo je važno ča lipče žabicami, načinjenin od kurdeli, ukrasit kas po šavu naprvo i odzad. Naprvo se kas zakučeval va pasu kučkon, a prema prsih op1etal se kroz uredno načinjene škuljice kurdelun ili vrpcun ka se vezala na fijok.

Sarza se i danas nosi ko tradicijska nošnja celog Vinodola. Trudimo se da tu nošnju ča vjernije obnovimo kako ne bi šla va zaborav. Ta pokušaj uspješno obavlja ženska vokalna skupina "Vinodolke" z Grižan ka djeluje pri Udrugi za očuvanje narodnih običaja i kulturne baštine "Juraj Julije Klović". Nošnja je obnovljena prema izvornim predlošcima nošnji i va njoj "Vinodolke" ponosno pivaju stare pisme ke su se nigda pivale dok se takova nošnja i nosila. Originalno se sukno ne more nabavit zač ni više izvornog tkana, a ni ovac za vunu, pa se nošnje šiju od novijeg materijala prema izvornon kroju.

Sarza

TKANICA - PAS

Tkanica je širine 5 do 7 centimetra, čvrsto tkana, dužine oko 2,50 metri, šarana prema ukusu, ali najviše prevladava crvena, črna i bela boja. Često se šarala zeleno, žuto, kafeno i modro. Na krajih tkanice ispletena je pletenica ka visi naprvo na lijevoj strani krila od sarzi. Tkanica je čvrsto omotana i svezana oko pasa. Na desnoj strani spod tkanice obavezno mora bit lipo popeglani beli rupčić, zač sarza nima ušivenog žepa. Na starih slikah vidi se da se je na sarzu nosil tarvez. Mlade djevojke i snahi tarvez su nosile va svitlijoj boji, na dnu zarubljen haklanimi mrižicama, a starije žene najviše va črnoj boji. Za blagdan nosil se tarvez od svilenog satena. Tarvez je bil iste duljine ko i krilo, naprvo oko pasa lagano nabran i zavezan odzada na fijok.

KIKLJA – PODSUKNJA

Kiklja (podsuknja) se nosi spod krila, frisa i sarzi na stomanju. Šije se od beloga platna s mirlići po dnu. Nosi se od struka pod gornje oblačilo. Šije sa va pasu malo nabrana, plečičen vezana, a po dnu ukrašena s doma haklanimi mrižicama ili šlingun. Kiklja mora bit duga ko i krilo, tako da mirlići vire zeru po dnu. Spod stomanje nosile su se gaće, duge do spod kolena. Oko pasa vezale su se plečičen ili na bokih zakučevale s puci. Spod kolena gaće su nabrane i na kraju ukrašene s mrižicama ili šlingun. Šile su se isto od beloga platna, a starije ženi nosile su gaće šivene od fanelice (flanela).

Kiklja – podsuknja

KOTIGA

Po zimi ženi su ko podoblačilo nosile kotigu, šivenu od uštavljenog janječeg ili ovčjeg runa s kožun. Kotiga je cela sašivena od ovčjeg runa, zdlakun okrenutun prema telu. Kroj kotigi skoro je isti ko i kraj frisa, samo ča ni va

Kotiga z vana

Runo kotige z nutarnje strani (Vlasništvo Anice Tomašević, Karlići; kao porethodno)

pasu nabran, nego je kunjan tako da je va dnu kotiga šira. Okrajak, rub kotigi, obrubljen je širin rubon od vunenog ili lanenog platna. Gornji del kotigi, kas, prišiven je na doljni del kotigi, a z vanjske strani celi kas je presučen va platno iste kvaliteti ko i rub na okrajku kotigi. Naprvo se zakučuje s kučki do pasa, a otvor ispod pasa je oko 15 centimetri, da se more obuć i da stoji ženi po telu. Kad je kotiga i zišla z modi, morala ju je sejedno imit saka mlada va doti kad se ženila. Kotigu je zaminil zagrnjač (pleta). Kotigi su šili kotičari ručno, pa otuda i naziv "Kotigini" za nike familije va Grižah. Najvjerojatnije je ta naziv nastal od kotičarskog obtra, ki je uz opančarski jedan od najstarijih zanati.

KRILO I SURKA

Na fris nosilo se krilo, oko pasa nabrano, s ušitin žepom na boku. Često se krilo i kunjalo, šilo se va deli kako bi pri dnu bila veća širina, a oko struka manje nabrano. Surku ko oblačilo nemoremo od krila odvojiti, jer su se nosili zajedno i bili od istog materijala. Najviše su bili va črnoj boji i to od satena i tibeta (pamučni materijal), a za blagdan često se šilo od svilenog satena. Kroj surki bil je jednostavan. Va struku je bila uska, uz telo. Puno put bila je i rizana va pasu sa ušitin krilcen, ko je pokrivalo boki ženi. Rukavi su bili uski, zakučeni iza

Surka

šaki, bez koleta, s malin špalinon spod kog su se često delali pužići. Rub oko vrata i naprvo, kadi se zakučivalo, bil je širok oko 2,50 do 3 centimetra. Surka se najviše zakučevala šustini (drukeri) naprvo do pasa. Na surku i krilo bogatije ženi nosile su za blagdan jaknić od veluda. On se šil uz telo dužine i do 25 centimetri spod struka. Na krilo nosil se črni ili malo šari tarvez, malo nabran z dva žepa naprvo. Krilo, surka i široki nabrani tarvez nosili su se do sedandesetih let prošlog vika, dok je bilo živih žen ke su se tako oblačile. Tako su nigda zgljedale naše stare matere. Va toj črnini su svoju muku su skrivale, s morčići tradiciju čuvala, koražno po gruntu hodile i delale, na mašu hodile, s puno ufana živele, dok nisu umrle i tako obučene zavavik prošle.

PAPUČE I DRUGA OBUĆA

Papuče su tradicijska obuća ovoga kraja, posebno za dicu i ženi. Nosile su se od nigda pa se do naših dani, tako da smo i mi puno koraki načinili hodeć i

Papuče, izradila Anica Tomašević, Karlići

tekuć va papučah. One su zavavik nestale krajen 20. vika. Ostal nan je za uspomenu samo alat, skin su se počivale papuče: kopito, šilo, debela igla, štiki, dretva, vosak i se drugo ča je rabilo za počit papuče. Počivale su se na lipo upleteni domaći natikači od vuni, a na njih ozgora stavljalo se platno, s kapicun naprvo ili bez nje. Platno je bilo kakovo je ki imel, a najviše od cajha. Ozdola su se našivali gumeni poplati. Papuče su morale bit uredno počivene i oko nogi obrubljene uskin plečičen. Za blagdan su ženi nosile i opanki, dok su jih muški nosili i saki dan. Opanki su se najviše kupovali va Liki. Bilo je i poli nas opančari, a zadnji opančar va Grižah bil je Ivan Miroš - Matičev (zvan i Rebac) od Šarari. Štrojil je sam kože, delal opanki, čak i dicit opančići, se do 1943. leta, kad je umrl. S njin je nestal i zadnji opančar va griško - belgradskon kraju.

Kad su va modu prišli postoli ženske su počele nosit visoki postoli, načinjeni od kupovnog sukna va boji, a najviše črni. Vezali su se žužnjami, čvrsto stegnuti oko kičice. Tad se javlja i postolarski obrt, pa je i va Grižah bilo više postolari ki su delali i popravljali postoli. Papuča je i dalje bila glavna obuća za hodit po gruntu, planini, gori i po kamenu, tako da su dugo bile tradicijska obuća. Papuče su se prezuvala i obuvali se postoli kad se hodilo va grad, na tanac, na mašu i va drugih svečanih prilikah.

Ženi su nosile čarapi do kolena vezane s podvezi, ki su se omotali kolo nogi i vezali na fijok z vanjske strani nogi. Čarapi su se plele od vuni i njadile najviše va črnu boju, a plele su se i od beloga bumbaka. Žena ni nikad hodila na голу nogu, zač se noga ni smela vidit. Na tanju čarapu nosile se i sokne do sridini lista nogi, pletene od domaće vuni. Za dicu plele su se čarapice od janjeće vuni, dugačke priko kolena. Podvezi za ženske čarapi bili su črni, šari ili va koj drugoj boji.

ČEŠLJANI VLASI

Važan del ženskoga izgleda bili su i vlasi. Oženjene ženi nosile su glatko počesani vlasi spleteni va dvi kosi (pletenice), ke su se obavijale oko glavi, slagale na vrh glavi va činčok - kolač (na oblo), i na barku ka je bila spuščena malo niže odzada do uha. Takovo opletani pričvrščivano je gabrljami. Iznad tako složenih vlasi stavljaj se ukrasni češalj od kosti. Starije ženi, ke su imele slabiji vlasi, vezale su jih oko glavi plečičen. Ženi su češale vlasi na putić po srid glave red. Vlasi su se retko strigli pa su znali bit dugi i do boki. Mlade divojki nosile su dvi pletenice po zdolu, naprvo priko prsi, a na kraju zavezan fijok

od kurdeli. Divojki i mlade nevesti često su rudale (brenale) vlasi železnimi škarami ke su se teplile na žeravici.

POKRIVALO ZA GLAVU

Bilo je više vrsti pokrivala za glavu. Glava se pokrivala prema starosti ženi i namiri, dal je za blagdan, saki dan ili za žalost. Divojki su bile uglavnon gologlave, ali čin su se oženile pokrivala su glavu. Va vrime kad se nosila sarza na glavi se nosil rubić od beloga lanenoga ili pamučnoga platna, dugačak do 2 metra, širok oko 40 centimetri. Rubić je na krajih zarubljen našvenimi doma haklanimi mrižicama širine 10 cm, ili šlingan belin koncen. Rubić je moral bit poštirkan i lipo popeglan da ča lipše stoji na glavi, a pričvršćeval se s pučen-kami. Povezival se na isti način ko i va Novon, samo ča kraji vise naprvo na prsa. Nosilo se i više vrsti rubac.

Tanjin, malo manjin, rupcen vlasi su se čvrsto povezivali prema nazad. Nosil se i drugi rubac ki se vezal pod vraton. Blagdanji rubac zval se peča. Bil je črne boje i od finije robi, složen va trokut i malo veći od običnog rupca. Na proljeće i pred zimu nosil se oko vrata manji vuneni rubac, veličine lxl metar, složen va trokut i ukrašen kistami (resami). To je bil tanji zagrnjač s

Pokrivalo za glavu

kin se po zimi zamatala glava. Po zimi nosil se debeli zagrnjač - pleta, mesto kapota. To je debeli rubac od vuni četvrtasto pleten, složen va trokut, ukrašen kistami (resami), a nosil se je zagrnjen priko ramena. Va žalosti nosil se črni rubac natkrit nad čelo, vezan pod vraton.

NAKIT

Griškinje su bile gizdave, volele su se kitit, ali i čuvat nakit. Nakit se nasljedjival s kolena na koleno. Po nakitu se videlo kuliko je ka familija bila imućna. Skoro saka žena, mlada ili stara, nosila je morci, a obično su stare matere ostavljale morci vnukan. Od drugoga nakita nosili su se morski koralji i bele perle. Znalo se reć da divojka mora imit kolajnu oko vrata da ju nebi uroki. Va drugoj polovici 19. vika počelo se nosit srebrne i zlatne lančice i na njih medaljice ili križići. Moderne su bile porculanske medaljice s likon Majke

Božje. Bogatije ženi nosile su zlatni lanac dug i do 3 metri, a na stomanjah se počelo nositi i puntape (broš). Bogatije ženi i divojki nosile su broculet na ruki.

MUŠKA NOŠNJA

Muškoj nošnji pridavala se velika pažnja, zač lipo i uredno obučen muž bil je zrcalo ženi i familije. Nošnja je bila od više deli. Muški su nosili brageše ke su bile na švu ukrašene gajtani (ukrasne vrpce). To su bile gaće od belog sukna - čoje, a nosile su se modre i črne brageše ke nisu imele ukrasi. Naprvo se nisu zakučevale nego su se vezale remenon. Muške brageše - gaće šile su se od prostog platna, sukna, zvanog raša. Šile su se i od stupanoga valjanoga sukna, pa su se zvale drvene gaće. Stomanja (košulja) šila se od grubog lanenog platna, vezala se naprvo plečićen, ali ne do vrata, nego su otvorena prsa. Rukavi stomanje su nabrani spod ramena i iza šaki. Za blagdanju stomanju prsa su se ukrašavala sitnimi sajmericami i belin vezon štikane. Neretko su štikane i na ramenici. Priko stomanje nosil se lajbak zvan ječerma. Šil se od domaćeg platna, sukna, va belo, modroj i črnoj boji. Madići su nosili i črljeni lajbak s črnin obrubljen i naprvo našiveni ukrasi.

Bila je ipak različitost va oblačenu, zač se sukno farbalo prema ukusu. Oko pasa, pa i priko lajbaka, nosil se široki pas zvan čemer, načinjen od kože, veluda ili široke tkanice (do 20 centimetri). Čemer se kupoval v Riki ili v Delnicah. Va kožnon čemeru nosilo se kresilo, guba, kosirica (kosturica) na feder, lula, tabak, britva pa i sold. Va ruki se obavezno po gruntu nosil nažak (mala sikirica). Platneni pasi od veluda i tkanice bili su za blagdan i svečanosti. Na ječermu (lajbak) nosila se jaketa (kratki kapot) od belog sukna s rukavi. Bolje stojeći su nosili fino sukno i od njega tabar modre boje, obično naprvo ukrašen s puci i gajtani ko i sa obrubi. Po zimi se nosil kožuf od janjaćeg krzna, dug kuliko i jaketa.

Na glavi su muški po zimi nosili šubar, ka je ozgora bila od veluda, a okolo od krzna ko se moglo spustiti priko ušiju i pod bradun zavezati plečićen. Za blagdan nosila se kapa, a jako rano va Grižah počel se nositi i klobuk. Kapa se šila od črnog filca i morala je imiti rabuš ušiti na kapi za sold. Muški su na nogah nosili bele kalceti (čarapi), pletene od belog bumbaka (pamuka) i domaće vuni predene i pletene va prirodnoj boji. Obuveni su bili va opanki, z gornje strani pleteni i vezani oko nog. Takovi su se opanki zvali opanki na oputu. Nosili su se i opanki ozgora zatvoreni, ki su se zakučevali remenon spod kičice z vanjske strani nogi.

Za blagdan nosile su se bele brageše od sukna. Imućniji su nosili brageše od finog sukna, a ne od raše ko sirotinja. Za ženidbu nosila se modra roba ili baren samo jaketa ili tabar. Bogatiji su po zimi nosili peleginu (pelerinu) od

modrog sukna. Pelegrina je dosegala do stegna, a zakučevala se spod vrata. Zgrnjevala se je priko robi.

Muška dica do 10 let nisu nosila bragešice (gaćice), nego su ko i ženska dica nosili haljice. Nosila su dica i malo dulje stomanjice mesto tih haljic.

Druga polovica 19. vika i 20. vik prnesli su velike promine va oblačenu. Od-lazak ljudi za delon va strane zemlje i države, po svitu, utical je i na oblačeni muških. Nestaloj nigdanjega oblačena, počela su se nosit muška odjela (veš-tid), stomanje s mašnjami i klobuki. Tako gizdavo obučeni, kad su prišli svita, hodili su za blagdan na mašu i za druge svečane prilike. Da se puno držalo do lipog oblačena va Grižah vidi se i po uzrečici "Bog te oslobodi griške oholiije". Da je to tako vidimo i po starih slikah, na kih bilježnik, učitelj, sudac i boga-tiji ljudi nose čak frak s hapticilindron. Znak uglednosti bil je i zlatni lanac na kon je visela zlatna ura va žepiću od lajbaka. Po govoru starijih ljudi nosili su niki i po jedan rećin, morčić, na uhu. O štimanosti govori i to da su muški po Grižah voleli špancirat s lunbrelun ili šćapon va ruki, a tako su znali poč i do Crikvenice i dalje, s novinami v žepu.

PREKID TRADICIJE VA OBLAČENU

Početak 20. vika obilježil je i novi način va oblačenu, rućnon radu, no-von obrtu i sakon drugon načinu života, čemu je pridonesal i pokret novih pravcih va umjetnosti i celon društvenon životu. Prekida se s tra-dicijun va oblačenu. Javlja se dizaj-nirani grafićki obrt, a s tin novi na-ćin izrade namještaja, novih kućan-skih predmeti, keramike, stakla, po-gotovo su promine nastale va modi i stilu oblačena.

Gradjanski stil oblačena zahvaća i naš kraj, pa se tradicijska na-rodna nošnja se manje oblaći i se se više izradjuje roba od indus-trijski proizvedenog tekstila va jednostavnijen kroju. Va modu su prišli uski, dugi i kunjani šosi i bluza ka naglašava vitkost ženi, lipo izradjena s ukrasnim detalji i uskimi rukavi do zapešća. Prak-

Blagdanje odjevanje – 1905.

tičnost i jednostavnost osnova su za novi modni izraz. Takovi odnosi uticali su i na nove društvene uvjete ko i na položaj ženi. Oblačeni će pomalo dobivat se jednostavniji oblik, pa će kostim, ko stil oblačena, prolaziti razne promine, ali će ostati se do danas ko glavni ženski način oblačena. Žena je postala stalni motiv va umjetnosti, tako da se pomalo gubi stari način gljedana na nju. Žena pomalo postaje važan faktor va sen ča se događa od tad pa se do danas. Uredjenje kuće postaje briga ženi, ali to gre pomalo, zač se ipak najviše živelo od grunta i blaga, pa će to još dugo ostati najvažnija obaveza cele familije.

Posebno se počela davati velika pažnja robi i oblaćilu za mlade divojke.

Po novoj modi počele su se šiti krila i bluže za poč na mašu, tanac i druge svečanosti i za blagdane. To vidimo po starih slikah, kih je dosta sačuvano. Postala je moda poč se slikati va Sušaku ili Riku. Halje za ženidbu - vjenčаницe, šile su se od bele svile, s velon i krunicun priko čela. Bile su to najlipše ukrašene halje po tadašnjoj modi.

Već 1900. leta prišla je s Pariza ta nova moda i održala se revija nove modi va Zagrebu. Nova se moda brzo raširila va gradjanskon, obrtničkon i školanon društvu, dok na selu ni baš brzo prihvaćena, pa se va niki kraji jako dugo zadržala narodna nošnja. Ova naš priobalni primorski kraj prihvatio je takov način oblačena, ali bez naglašene vele raskoši. Takov ležerni način oblačena odbacuje kruti korzeti, puno štikanih kamufi i ukrasnih detalji ki su se nosili va gradih.

Se ovo ča smo rekli itekako nas obavezuje da negujemo svoju tradicijsku kulturu va ku spada i način oblačena, da pokažemo na smisao za prihvaćanje novoga s talenton naše umičnosti prilagodbe.

Ča reć, takovi smo bili nigda i budimo ponosni na tu našu prošlost. Danas smo drukčiji, ali nan va duši, ipak nič diši po nigdanju i štimani smo na sih onih ki su ovud prije nas hodili i stvarali tako, kako su mogli i umeli.

Gradjanski stil – 1910.

Vinodolska nošnja

*Nošnja je naša
S puno truda i muki načinjena,
Od domaće vuni tkana,
Črna, vavik čista i poravnana.
Kuliko je truda
Va lipoj, beloј stomanji,
Štikanoj belin koncen
I haklanimi mrižicami.
Štikane stomanje blišče,
Diše po domaćoj lušiji.*

*Opleteni i zagladjeni vlasi
Diče morčići
Ča vise na uših.
Kas i tkanica
Život stežu.
Čvrstoću, gizdavost
I sklad telu daju*

RJEČNIK LOKALNIH IZRAZA

AŽUR - vrsta ručnog rada
BILJAC - pokrivač, tkan od domaće vune
BORO - škrinjica s ladicama
BRAGEŠE - hlače
BROCULET - narukvica
BRENAT - frkati kosu vrućim škarama za tu namjenu
BUMBAK - pamuk
CAJH - vrsta pamučnog štofa
ČEMER - široki muški pojas
ČRIŠNJA - trešnja
ČRNO - crno
DEL - dio
DOKLIGOD - doklegod, dokle, dok
DOTA - miraz
DRETVA - konac izradjen od kudjelje ili lana, više niti zajedno namazane voskom, a služi za za izradu papuča
FANELICA - flanel
FELA - način
FIJOK - mašna
FRIS - haljina, kas i krilo
FUDRA - futer, podstava za odijelo

FUDRAT - postaviti
GABRLJE - ukosnice
GAJTAN - predena ili pletena vrpca koja služi za porublјivanje odjeće ili za ukras
GLJEDANI - gledanje
GUNJ - debeli pokrivač od domaće vune
HAKLAT - heklati, kukičati
HAPCILINDAR - visoki muški šešir s uskim tvrdim obodom od svilenog pliša
JAKETA - kratki kaput
JAKNIĆ - kratki kaputić, sako
JEČERMA - prsluk
KAFENO - smedje
KALCETA - muška čarapa
KAMUFI - volani na ženskoј odjeći
KAS - prsluk
KIKLJA - podsuknja
KISTA - resa
KLABUK - šešir
KOLET - ovratnik
KOLO - oko, okolo
KOSI - pletenice

KOSIRICA - sklopljivi džepni nož,
kostura
KORZET - steznik
KOTIGA - zimska ženska odjeća od
sukna i ovčjeg krzna
KOTIŽARI - majstori koji su izradjivali
kotige
KOŽUF - kratak kaput od ovčjeg krzna
KRABUNOSI - maškare
KRILO - suknja
KROSNA - tkalački stan
KUNJI - djelovi
KUNJAT - dodavati ili krojiti u dijelove
KURDELA - svilena vrpca
LATICA - umetak
LUMBRELA - kišobran
MALENICA - mlin
MAŠA - misa
MIRLIĆI - čipka, ukrasi
MLADA - djevojka za udaju
NAPRVO - sprijeda, naprijed
NATIKAČ - vuneni umetak za papuče
NAŽAK - mala sjekirica
NEVESTA - snaha
NIGDANJI - nekadašnji
NOŠENI - nošnja
OBLAČENI - odijevanje
OBLAČILO - odjevni predmet, roba
OKRAJAK - obrub
OPLEĆAK - gornji dio ženske košulje
(stomanje)
OPRTA - debela tkanica od vune za no-
šenje tereta (duga 5 - 7,5 m)
OPUTA - vez oko noge
OSIN - osim
OZGORA - s gornje strane
PAPUČA - tradicijska obuća s vunanim
natikačama, platnenim i gumenim
potplatima
PARILNJAK - drvena posuda za pranje
robe
PAS - pojas
PASANI - prošli
PASIĆ - uska traka

PEČA - blagdanji rubac, smotak lanenog
platna, truba
PELEGRINA - pelerina, ogrtač, široka
kišna kabanica bez rukava
PERILO - mjesto gdje se pere rublje
PERLICA - dugme od perle
PLEČIĆ - vrpca od pamuka
PLEĆA - leđa
PLETA - ženski vuneni ogrtač (mali)
POČESAT - počesljati kosu
POČIT - izraditi papuče
POGLJEDAT - pogledati
POLI - kod
PONJAVA - debela deka tkana od
domaće predje
POPLAT - potplat
PORANKI - naramenice, teraki
POSTILJA - krevet
POSTOLI - cipele
POTRIBA - potreba
PREJA - pređa
PROVAT - probati
PUNTAPE - broš
PUTAC - gumb, dugme
PUŽIĆI - vrsta izrade na platnu
SAJMERICA - mala uska faldica, nabor
SAKIDANJI - svagdašnji
SARZA - kas i krilo zajedno, crne boje,
pletana od domaće vune
SEGA - svega
SEJEDNO - svejedno
SKUN - s kojom
SOLDI - novci
SPOD - ispod
STARA MAT - baka, nona
STOMANJA - košulja
STRIĆ - šišati
SURKA - ženska bluza, župica
ŠĆAP - štap
ŠIT - šivati
ŠLINGA - štikano platno
ŠKULJICA - rupica
ŠPALIN - umetak ispod ramena i vrata
na bluzi
ŠPANCIRAT - šetati

ŠTIKA - umetak	VAVIK - uvijek
ŠTIKARIJA - vezenje, štikanje	VELUD - velur, samt
ŠTIMANOST - gizdavost	VEŠTID - muško trodjelno odijelo
ŠTROJIT - štavljenje kože	VIK - vijek, stoljeće
TABAR - sukneni kaput s kapuljačom	ZAKUČEVAT - kopčati
TARVEZ - pregača	ZAVAVIK - zauvijek
TIBET - pamučni materijal	ZDERAT - poderati
TKALICA - tkalja	ZGLJEDAT - izgledati
TKANICA - vuneni pojas širine 5 do 7 centimetara	ŽEP - džep
UFANI - nada	ŽITAK - život
UMIĆNO - umješno, stručno, zualački	ŽIVOT - struk
URDINAT - predodrediti, dogovoriti	ŽUŽNJE - vezice za cipele, žniranci

Sažetak

U opisu narodne nošnje i ručnog rada grižansko - belgradskog kraja autorica polazi od značenja nošnje za svaki pojedini kraj, pa tako i za ovo područje u Vinodolu, koje uz ostale zajedničke karakteristike ima i svojih posebnosti u načinu oblačenja i izradi nošnje. Pri izradi nošnje upotrebljavali su se različiti materijali, od onih izrađenih vrijednim rukama vinodolskih žena tkanjem do industrijski izrađenih tkanina. Nažalost vrlo malo primjeraka starinske nošnje se očuvalo. Postoji tendencija da se ona obnovi, kako to najbolje pokazuje primjer vokalne skupine "Vinodolke" iz Grižana, koje su obnovile nošnje kakve su se nekada nosile u ovom kraju. U radu, pisanom lokalnom griškom čakavštinom, detaljno se opisuje način tkanja robe, te vrste i nazivi dijelova nošnje, onako kako su ih nazivali u prošlosti: stomanja, fris, sarza, kiklja, kotiga i drugo. Prikazana je i obuća, pokrivalo za glavu te ženski nakit kao i muška nošnja s priborom kojeg su muškarci nekada nosili uzase. Pod utjecajem novih promjena u svijetu, pa i u stilu odijevanja, došlo je i ovdje do značajnih promjena u stilu oblačenja. Prihvaća se građanski način oblačenja i polako nestaje tradicionalne nošnje ovoga kraja.

Ključne riječi

Narodna nošnja, grižansko - belgradski kraj, tkanje, stomanja, fris, sarza, kotiga, krilo, surka, papuče, nakit, ručni rad, muška nošnja, građanski stil odijevanja, tradicija

Summary Katica Barbarić **National costumes of the Grižane area**

When describing the natural costumes of the Grižane-Belgrade area the author starts with the meaning of national costumes for each individual area, as well as the Vinodol area, that together with common characteristics has its own particularity in the way it was worn and the way it was made. Various materials were used to make the costumes – from those weaved with the hardworking hands of the Vinodol women to industrially made fabrics. Unfortunately very few samples of the old costumes have been saved. There is a tendency to revive

them as is best shown by the singing group "Vinodolski" from Grižane that revived the costumes as they were worn in this area years ago. In his paper, written in the local Grižane Chackavian dialect, he describes in detail the way the material was weaved as well as the old names of parts of the costumes: stomanja, fris, sarza, kiklja, kotiga¹ and others. Shoes, women's head covering, women's jewellery, male costumes with accessories that men sometimes carried with them were shown. With the changes in the world that included the way people dress came major changes in the style of clothes worn. A city style of dressing was embraced that resulted in the disappearance of national costumes of this area.

Keywords

National costume, Grižane-Belgrad area, weaving, stomanja, tris, sarza, kotiga, krilo, surka, slippers, jewellery, handcraft, male national costume, city style of dressing, tradition.

Autorica

Katica Barbarić, istražuje etnološku baštinu Grižana, piše u griškoj čakavštini, u mirovini.

¹ Words are in the Chackavian dialect